

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

**ЧИЖ Сергій Анатолійович - кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ**

<https://orcid.org/0000-0003-4296-3246>

УДК 343.1

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.1.52>

У статті наголошено проведено аналіз розвитку наукових та законодавчих положень доказування у кримінальному процесі на території сучасної України, починаючи із часів існування Київської Русі і до сьогодні

Встановлено, що розвиток теорії доказування у кримінальному провадженні охоплює наступні історичні періоди:

1) Доба Київської Русі (XI – перша половина XIV ст.). Обвинувально-змагальна форма кримінального процесу передбачала активну участь у процесі потерпілого (позивача, обвинувача), на якого покладался обов'язок збирати докази та подавати їх до суду, та підсудного (обвинувачений), який або визнавав свою вину, або у разі її заперечення зобов'язувався подати до суду докази своєї невинуватості. Серед джерел доказів були: показання свідків, речі та документи.

2) Доба Польсько-литовського князівства (друга половина XIV- перша половина XVII століття). Цей період успадкував основні риси давньоруської доби.

3) Період Гетьманщини (друга половина XVII - XVIII ст.). Цей період характеризується зміщенням акцентів щодо пріоритетності у доказуванні письмовим доказам (свідцтвам), які поділялись на публічні та приватні. Публічними іменувались державні документи, вони вважались повноцінними доказами, які мали переважну значення поряд із показанням свідків чи присяги. Приватні документи мали менше доказове значення та могли бути спростовані іншими доказами у справі.

4) Імперський період (друга половина XIX – початок XX століття). Цей період характери-

зується: 1) впровадженням концепції оцінки доказів судом за своїм внутрішнім переконанням; 2) впровадженням інституту прокурорського нагляду за збиранням доказів слідчими; 3) рівноправністю сторін обвинувачення і захисту у поданні доказів на підтвердження своїх вимог; 4) збирання та подання доказів у справах приватного обвинувачення виключно потерпілим, у справах публічного обвинувачення – слідчим.

5) Період української державності (1917-1920 р.р.). У цей період кримінальне процесуальне законодавство не зазнало суттєвих змін через більшовицьку окупацію території України.

6) Період УРСР (1919-1991 р.). У цей період кримінальних процес та доказове право характеризуються: 1) обмеженням змагальності кримінального провадження та рівності сторін у збиранні та поданні доказів до суду; 2) початком розвитку концепції властивостей доказів: належності, достовірності, допустимості та достатності (із 1950-х років).

7) Період незалежної України (починаючи з 1991 року) характеризується активізацією компаративістських досліджень щодо процесу доказування у демократичних країнах, перш за все Європейського Союзу, що призводить до запозичення частини правил щодо стандартизації доказування: «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та концепцій, зокрема, «плодів отруйного дерева».

Ключові слова: доказування, докази, кримінальне провадження, кримінальне судочинство, кримінальне процесуальне законодавство, судова практика, історія розвитку.

Постановка проблеми

Протягом становлення та розвитку інституту доказування у кримінальному процесі виникали різноманітні погляди як стосовно природи кримінального процесуального доказування у цілому, так і щодо окремих його категорій і понять. [1, с. 19]. Дослідження історичних аспектів розвитку правової категорії «доказ» на території сучасної України демонструє її тривалий і складний еволюційний шлях. Особливості цього розвитку значною мірою були обумовлені політичними змінами, адже протягом різних історичних періодів українські землі входили до складу різних держав. Ці державні утворення вирізнялися специфічними системами економічного, політичного та соціального устрою, які своєю чергою формували унікальні суспільні відносини, зокрема й у сфері кримінального судочинства та доказування в межах кримінальних проваджень. Спочатку виникали правила доказування, що мали характер норм-традицій, та які регулювали порядок вирішення судових спорів. Частина цих норм збереглась до сьогодні та знайшла відображення у сучасному кримінальному процесі України [2, с. 538].

Отже, важливо прослідкувати генезу уявлень про доказування, починаючи від моменту зародження на території сучасної України перших уявлень про це поняття в структурі кримінального судочинства та їх вплив на сучасну законодавчу модель кримінального процесуального доказування.

Аналіз останніх досліджень

Питання історичного розвитку інституту доказування у на теренах сучасної України частково торкались такі науковці як: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв, П. П. Захарченко, В. М. Іванов, Л. П. Коваленко, С. А. Крушинський, І. С. Лісна, Н. І. Логінова, Ю. Л. Мельничук, С. С. Мирза, О. В. Охман, Р. М. Римарчук, В. А. Сас, С. О. Сорока, Г. І. Трофанчук, О. О. Шевченко, В. В. Юсупов й інші. Проте більшість із наукових напрацювань стосуються або дослідження розвитку кримінального процесу в цілому, або лише фрагментарних питань розвитку доказового права, що обумовлює

необхідність фундаментального та повного вивчення розвитку інституту доказування.

Метою проведеного дослідження є визначення історії розвитку інституту доказування та надання періодизації цьому процесу.

Виклад основного матеріалу

Загалом, питання історії розвитку кримінального судочинства та доказування на теренах сучасної України досліджували такі науковці як доказів бере свій початок із періоду Давнього Риму і пов'язане із встановленням норм, які регулювали процесуальні дії суду під час розслідування кримінальних правопорушень, а також правил формального оцінювання доказів. У римському праві термін «докази» охоплював усе, що могло сприяти з'ясуванню обставин справи. Таким чином, поняття «probatio» (доказ) включало як сам доказ, так і засоби їх отримання та процес судового розгляду [3, с. 37]. Розвиток римського права та його поширення серед європейських держав безсумнівно вплинули на формування інституту доказового права у Київській Русі. Перші згадки про доказове право пов'язані з Руською Правдою.

У той період судовий процес мав обвинувально-змагальний характер і здійснювався за участю свідків. Сторони вели змагання за принципом «слово проти слова», однак усі висловлювання та свідчення обов'язково потребували підтвердження доказами [4, с. 24-25]. Характер кримінального процесу, що проходив у присутності свідків, визначав необхідність збору доказів сторонами справи. Як докази використовувалися показання свідків, ордалії, жеребки, клятви тощо. Серед усіх доказів основним вважались саме показання свідків (послухів). [5, с. 137]. Дослідники, які вивчають історію кримінального процесу за часів Київської Русі, зазначають, що свідок мав відповідати певним вимогам. Зокрема, це мала бути людина з високими моральними якостями: правдива, богобоязлива, вона давала свідчення з повагою до Божого суду і істини. Свідок не повинен був бути помічений у крадіжці, обмані, пияцтві чи привласнен-

ні чужого майна. До того ж, виключались зі свідків ті, хто перебував у конфлікті чи ворожнечі з однією зі сторін процесу, їхні близькі родичі, подружжя, а також холопи, якщо вони свідчили проти власних господарів. Також існувала вимога щодо мінімальної кількості свідків, яка залежала від характеру злочинного діяння [2, с. 538-539]. Сторони та свідки складали присягу, де на початку це була язичницька рота, яка згодом трансформувалася у християнське хресне цілування. Також існувало поняття речових доказів і їх пред'явлення суду, до них належали сліди побиття, тіло загиблого, рани, викрадені речі чи інші сліди [6].

У судових процесах застосовували ордалії (Божі суди), які включали випробування водою, розпеченим залізом, двобоєм і навіть жеребом. Зокрема, підозрюваного могли зв'язаним кинути у воду — вважалося, що якщо він тоне, то є невинним, бо «вода не приймає поганої людини». При випробуванні розпеченим залізом невинним проголошували того, у кого не залишалося слідів опіків. Ордалії найчастіше застосовували у справах про вбивства, крадіжки або у будь-яких справах за відсутності свідків. Випробування могли проходити як обвинувачені, якщо доказів потерпілої сторони було недостатньо, так і самі потерпілі — у разі браку доказів з їхнього боку. Практикували як окремі випробування, так і їх поєднання [7, с. 79].

У нормах Руської Правди немає чіткого закріплення поняття речових доказів як допустимих засобів встановлення фактів у судовому процесі. Однак окремі положення цього документа свідчать про їх використання. На думку І. С. Лісної, хоча пряма згадка про поняття речових доказів відсутня, вони все ж фігурують у контексті кримінальних справ. Зокрема, у документі згадуються криваві плями на тілі, крадене майно, тіло вбитого, синці тощо. Таким чином, можна стверджувати, що законодавчі норми Київської Русі визнавали речові докази, причому їх класифікація пов'язувалася із обставинами кримінальних правопорушень [8, с. 59].

У XIV столітті, коли починає формуватися та розвиватися інститут судової влади

на території сучасної України, виокремлюються дві основні форми судочинства — суд і розшук. У цей період до числа доказів додаються свідчення, отримані під час застосування тортур до обвинувачених, таких як: використання вогню, води, підвішування, розтягування на дибі, биття батогами тощо. Варто зазначити, що достовірність доказів, зданих подібним чином, тоді не викликала сумнівів [2, с. 540].

У XVI–XVII століттях на частині території сучасної України як джерело права набули чинності Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 років. Їхній аналіз свідчить про подальший розвиток обвинувально-змагального процесу в судочинстві, посилення публічного характеру кримінально-правових норм, а також зміни у розумінні злочину, яке стали трактувати як діяння, небезпечне для всього суспільства. Водночас, помітним залишається значний вплив звичаєвого права на судову практику [9, с. 105].

У процесі доказування винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення в означений період особливу роль відіграла необхідність дотримання процедурних норм збирання доказів, які мали безпосередній вплив на їх подальшу оцінку у суді. Зокрема, обов'язковою була процедура повідомлення потерпілим осіб або громадськості про те, що щодо нього було вчинено злочинне діяння. У разі відсутності такого повідомлення суд міг навіть поставити під сумнів сам факт вчинення кримінального правопорушення. Важливе місце займала також система доказів, яка використовувалася у судових процесах. На основі досліджень окремих науковців було визначено, що докази поділялися на досконалі та недосконалі. Кількісний та якісний склад доказів визначався безпосередньо залежно від категорії справи. Наприклад, у ст. ст. 7-9 Першого Литовського статуту регламентувалась конкретна кількість доказів, необхідних для розгляду справ про звинувачення шляхтича у крадіжці за відсутності знайдених крадених речей. Якщо злочин було вчинено вперше, достатньо було особистої присяги шляхтича; у випадку повторного правопорушення вимагалися його особиста присяга та показання двох свідків; якщо ж

злочин вчинявся втретє, необхідною була наявність присяги та свідчень шести дворян [10, с. 81–82]. Серед найбільш поширених доказів у судових процесах чільне місце займали показання свідків. Водночас, далеко не всі особи мали право виступати як свідки. До останніх належали люди, раніше засуджені за тяжкі злочини, співучасники злочину, неосудні особи, а також слуги, якщо вони надавали свідчення проти своїх панів. Найвагомим доказом того періоду, тим не менш, залишалося зізнання самого обвинуваченого, отримання якого часто супроводжувалося застосуванням катувань. Велике значення у судовому розгляді мала й присяга, складена у присутності священника. Достовірність доказів значною мірою визначалася соціальним статусом особи, яка їх надавала. Представники шляхти та магнатерії користувалися найбільшою процесуальною правоздатністю, тоді як холопи, челядь чи полонені були фактично позбавлені такого права. Крім того, при оцінюванні доказів показання шляхтича мали значно більшу вагу порівняно зі свідченнями представників непривілейованих верств населення [11, с. 123].

У Литовських статутах вперше з'являються елементи слідчо-розшукового процесу, а також нові суб'єкти, відповідальні за збирання доказів. Зокрема, старостам і намісникам надавалося право проводити огляд місця події та допитувати свідків. Отримані ними відомості мали доказове значення під час розгляду справ у суді. Загалом, відтворення звичаєвого права в Литовських статутах пояснює той факт, що вони залишалися найбільш авторитетним джерелом права в Україні і у період Гетьманщини XVII–XVIII століть та постали основою для всіх кодифікаційних нормативних актів XVIII — початку XIX століття [11, с. 123–124].

Доба Гетьманщини зберегла основні характеристики кримінального процесу попереднього історичного періоду, хоч і зазнала певних змін під впливом нових політичних та соціальних реалій XVII століття. Система доказів в основному залишилася подібною до тієї, що діяла за часів литовсько-польської доби. До неї входили: 1) зізнання,

2) показання свідків, 3) присяги, 4) тортури, 5) довідки, 6) речові докази й 7) експертизи. Особливу вагу мало подання документів чи свідочств, які поділялися на публічні й приватні. Публічними вважалися всі урядові документи, а також ті, що склалися перед урядовими органами і вносилися до спеціальних книг або архівів, зокрема, окремі договори. Такі документи вважалися переконливими доказами, що мали більшу силу в суді порівняно зі свідченнями свідків чи присягами. Приватні ж документи мали меншу юридичну вагу та могли бути спростовані іншими доказами [12, с. 48].

В середині XVII ст. також вводиться освідування [13, с. 21–22]. З метою перевірки свідчень раніше допитаних осіб передбачалася можливість проведення очної ставки. Застосовувався також метод перевірки показань, відомий як «з очей на очі ставити з багатьма людьми», що за своєю суттю був схожий до сучасного пред'явлення для впізнання. Вважалося, що такий спосіб збору свідчень допомагає уникати неправдивих обвинувачень. На початку XVIII століття у кримінальному процесі було закріплено новий принцип: він став письмовим і таємним. Доказами вважалися: визнання вини обвинуваченим, показання свідків, присяга, письмові докази (купчі, розписки, виписки із торгових, судових та інших книг), а також висновки судово-медичних експертів. У 1722 році було впроваджено судово-психіатричну експертизу, результати якої також прирівнювалися до доказів [14, с. 111].

Статут кримінального судочинства 1864 року (далі – Статут), прийнятий у рамках судової реформи, яка впроваджувалася на частині сучасних українських земель, фактично виконував роль кримінального процесуального кодексу в сучасному розумінні. Одним із ключових аспектів документа було регулювання порядку отримання доказів. Відповідно до його норм, до доказів належали: показання осіб, речові та письмові докази. Хоча спеціальне визначення поняття «доказ» у Статуті прямо не наводилося, його текст містив поділ доказів на особисті й речові, прямі та непрямі тощо. Згідно зі ст. 371 Статуту, до речових доказів відносилися: «знаряддя злочину, підробле-

ні документи, фальшиві монети, закривавлені чи пошкоджені предмети та будь-які інші речі, знайдені під час огляду місця події, обшуку чи виїмки, які могли допомогти виявити злочин і підтвердити провину злочинця» [15, с. 326-327]. Розширено перелік обізнаних осіб, до якого включили лікаря, фармацевта, професора, вчителя, техніка, художника, ремісника, скарбника та інших осіб, що здобули спеціальний досвід завдяки тривалій практиці (ст. 326 Статуту) [15, с. 326-327].

Закон включав положення щодо іммунітету свідків (ст. 704–705 Статуту), обмежень з приводу їхніх показань (ст. 706–709 Статуту), а також процедури збору та зберігання речових доказів. Порушення встановленого порядку призводило до визнання таких доказів недопустимими в судовому процесі (ст. 371–376 Статуту) [15, с. 326-327].

Проаналізувавши положення Статуту, можна зазначити, що він не передбачав окремої глави, присвяченої врегулюванню поняття доказів і вимог до них. Однак у ньому містилися норми, що стосувалися необхідності «вирішення справ згідно з точним змістом чинних законів» (ст. 12 Статуту), регулювання порядку проведення слідчих дій, збору й зберігання речових доказів (статті 371–376 Статуту). Порушення цього порядку могло слугувати підставою для скасування вироку (пункти 1, 2 ст. 912 Статуту). Також він установлював вимоги до протоколу огляду, відповідно до яких його могли визнати таким, що не має «законної достовірності» (ст. 688 Статуту). Визначалися норми, що забороняли допит певних категорій осіб як свідків (статті 704–709 Статуту), чітко окреслювали джерела отримання доказів віку неповнолітніх (ст. 413 Статуту) тощо [16, с. 118].

У Статуті кримінального судочинства 1864 року можна помітити перші згадки, які стосуються порядку оцінки доказів. Зокрема, у ст. 117 цього документа зазначається, що «мировий суддя, вислухавши сторони та піддавши аналізу усі докази, що наявні у справі, вирішує питання про вину або невинуватість підсудного на підставі свого внутрішнього переконання, що засноване на сукупності обставин, виявлених під час судового розгляду...» [15, с. 326-327].

На території Галичини в цей період діяв Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року. Він містив багато прогресивних демократичних норм, зокрема щодо подання доказів учасниками процесу. Відповідно до його положень, судочинство починалось лише після подання скарги, яка могла бути публічною або приватною. Публічні скарги подавалися прокурором, тоді як приватні — потерпілим у справах приватного обвинувачення. У процесі доказування діяла презумпція невинуватості, яка встановлювала, що обов'язок доведення вини підсудного покладається на прокурора. Обвинувачений був звільнений від необхідності подання доказів своєї невинуватості або аргументів на своє виправдання. Йому також гарантувалося право відмовитися свідчити проти себе [12, с. 50].

Після революційних подій початку 1917 року та створення у 1922 році СРСР, до якого увійшли й українські території, імперська судова система, а разом з нею і кримінальний процес зазнали істотних змін. Інститут доказового права набув відмінної форми, адже через жорсткий тиск державного інтересу його вільний розвиток був призупинений [17, с. 281].

Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1922 року передбачав, що суд не був обмежений жодними формальними правилами щодо оцінки доказів. Судді самостійно вирішували питання щодо допустимості тих чи інших доказів, враховуючи обставини справи. Документ також містив норму, яка забороняла допитувати як свідків захисників обвинуваченого у справах, у яких вони виконували або виконують обов'язки захисника. Крім того, до свідків не допускалися особи, які через фізичні чи психічні вади здоров'я не могли належно сприймати та відтворювати явища, що мають значення для справи. Окремо регулювалися випадки, коли призначення експертизи було обов'язковим. Проте в законі містилися й положення, які викликають суперечки з позиції сучасного правового підходу. Зокрема, це стосувалося фактичної відмови від права свідків на іммунітет: вони не могли відмовитися від дачі показань проти себе чи своїх близьких родичів [18, с. 53].

Новий етап у розвитку теорії доказів був зумовлений зміною кримінальної процесуальної політики держави, а також переосмисленням гарантій прав і свобод людини, яка залучається до сфери кримінального судочинства. Результатом цього стало розроблення та прийняття Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року. У цьому нормативно-правовому акті вперше було закріплено визначення поняття доказів, а також зазначено перелік їх джерел. До таких джерел належали: показання потерпілого, свідків, підозрюваного, обвинуваченого, речові докази, висновки експертів, протоколи слідчих і судових дій, а також інші документи. Окрім цього, було визначено предмет доказування — тобто перелік обставин, які необхідно довести, і встановлено основні положення щодо оцінки доказів [19]. У порівнянні з попереднім правовим актом, Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року запровадив низку значних удосконалень. Зокрема, у ньому було закріплено положення, що дані, джерело яких залишається невідомим, не можуть вважатися доказами. Крім того, підкреслювалося, що свідчення обвинуваченого, включаючи ті, в яких він визнає свою провину, не мають автоматично визначеної ваги і повинні перевірятися в кожній конкретній ситуації. Встановлювалося також правило, згідно з яким визнання провини обвинуваченим може використовуватися як основа для обвинувального висновку лише за умови підтвердження такого визнання сукупністю інших доказів, що є в матеріалах справи (ч. 2 ст. 74 КПК УРСР 1960 року). Водночас закон залишав неврегульованим питання про допустимість доказів: не було передбачено норм, які б прямо визначали недопустимість доказів, отриманих із порушенням законодавства [19].

З моменту здобуття Україною незалежності й до теперішнього часу в науковій літературі сформувалася низка підходів до аналізу специфіки доказування у кримінальному процесі. Більшість дослідників акцентують увагу на тому, що доказування слід трактувати насамперед як пізнавальний процес, який включає як чуттєві (безпосередні), так і раціональні (опосередкова-

ні) форми пізнання. Водночас, цей феномен також розглядається з погляду практичної діяльності, спрямованої на встановлення обставин конкретної справи. У цьому контексті доказування виступає як діяльність осіб, які виконують визначені функції в кримінальному процесі. Підсумком такої діяльності є створення системи доказів, здатної охопити всі складові предмета доказування та забезпечити його всебічне підтвердження [17, с. 282].

Майже через два десятиліття після проголошення незалежності Україною було здійснено масштабну реформу кримінального процесуального законодавства. Прийняття Верховною Радою України Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році (далі – КПК України) стало важливим кроком у вдосконаленні процедури кримінального процесуального доказування. Зокрема, до нової редакції КПК України було включено ст. 86 «Допустимість доказу», яка закріпила поняття допустимого доказу. Відповідно до цього визначення, доказ вважається допустимим, якщо він здобутий у порядку, встановленому нормами КПК України. У свою чергу, недопустимі докази не можуть бути використані під час прийняття процесуальних рішень. КПК України також містить конкретно регламентовані умови, за яких докази, одержані органами досудового розслідування чи представлені іншими суб'єктами кримінального провадження, визнаються недопустимими [20]. Варто відзначити, що включення до Кримінального процесуального кодексу України положення про преюдиціальність рішень національних судів або міжнародних судових установ, які набули законної сили і підтверджують факт порушення прав людини та основоположних свобод, гарантованих Конституцією України та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, є безумовно позитивним кроком. Це сприяє гуманізації кримінального процесуального законодавства, особливо в аспекті визнання доказів допустимими (ст. 90 КПК України) [20].

Таким чином, можна стверджувати, що доказування як правовий інститут зазнало значної еволюції в процесі свого формуван-

ня та розвитку, починаючи з доби Київської Русі й аж до сучасності. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність визначення періодизації цього історичного процесу:

1. Доба Київської Русі (XI – перша половина XIV ст.). У цей історичний період формується перша модель кримінального процесу – обвинувально-змагальна. Її сутність базувалася на приватноправовій основі, що накладало свій відбиток на доказуванні у цей період: 1) активна роль осіб, зацікавлених у вирішенні конфлікту: на потерпілого покладался обов'язок збору доказів і їх подання до суду; підсудний, зі свого боку, міг визнати вину або ж, у випадку її заперечення, повинен був надати докази своєї невинуватості; 2) джерела доказів здебільшого включали показання свідків, речі або документи, що використовувалися для обґрунтування позиції однієї зі сторін.

2. Доба Польсько-Литовського князівства – охоплює період, коли українські землі перебували під владою Литви та Польщі (друга половина XIV - перша половина XVII століття). У цей час зберігалися ключові характеристики давньоруської епохи, серед яких обвинувально-змагальна форма кримінального процесу, що передбачала покладання обов'язку зі збору та подання доказів на учасників сторін процесу.

3. Період Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.) охоплює часи існування козацької держави. Доба Гетьманщини успадкувала ключові особливості процесуального права з попередніх історичних етапів, одночасно зазнавши змін через реформу судової системи та адаптацію до нових політико-соціальних реалій, спричинених впливом московського права. У цей час спостерігалось поєднання двох форм кримінального процесу: обвинувально-змагальної, яка використовувалась для більшості випадків, і слідчої (інквізиційної), застосовуваної у провадженнях щодо найтяжчих злочинів. У доказуванні, однією з примітних рис цього періоду стало підвищення ролі письмових доказів, які поділялися на публічні та приватні. Державні документи належали до публічних і вважались найвагомішими доказами, що мали пріоритет перед показаннями свідків чи присягами.

Приватні документи, хоча й визнавалися як доказ, мали меншу доказову силу та могли бути спростовані іншими доказами у справі.

4. Імперський період (друга половина XIX – початок XX століття) охоплює час дії на територіях сучасної України законодавства Австро-угорської та російської імперій, що починається із прийняттям та дією на українських землях Статуту кримінального судочинства 1864 року та Австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 року. Цей період реформ кримінального процесуального законодавства та доказового права вирізняється низкою важливих змін: 1) введення поділу кримінального процесу на дві стадії: досудове (попереднє) слідство, що базувалося на інквізиційних принципах, і судового розгляду, який здійснювався відкрито, гласно, на засадах змагальності із оцінкою доказів судом на основі власного внутрішнього переконання; 2) запровадження прокурорського нагляду за процесом збирання доказів, що реалізовувалось через його участь у проведенні слідчих (розшукових) дій; 3) диференціація обвинувачення залежно від тяжкості та правової кваліфікації злочинів на приватне і публічне: у справах приватного обвинувачення збирання доказів та їх подання здійснювався виключно потерпілим, тоді як у справах публічного обвинувачення цей обов'язок покладался на слідчого; 4) встановлення рівноправності між сторонами обвинувачення і захисту у зборі та поданні доказів для обґрунтування своїх позицій.

5. Період УРСР (1919 -1991 р.р. XX століття) охоплює час перебування України у складі СРСР. У цей період кримінальних процес та доказове право неодноразово піддавалась змінам: 1) перехід до слідчої форми кримінального судочинства; 2) обмеження змагальності кримінального провадження, рівності сторін у збиранні та поданні доказів до суду. Пізніше, з кінця 1950-х років відбулась часткова лібералізація політичного режиму, що передбачало повернення до змішаної форми кримінального судочинства: 1) обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, цивільному позивачу, відповідачу та їх представникам було

надано право подавати докази, причому як на стадії досудового розслідування, так на стадії судового розгляду; 2) початок розвитку концепції властивостей доказів: належності, достовірності, допустимості та достатності.

7. Період становлення незалежної України, який розпочався у 1991 році та позначений подальшою еволюцією принципу змагальності в кримінальному судочинстві, зокрема на етапі досудового розслідування, а також гуманізацією та демократизацією процесуальних механізмів та порядків. Відбувається активізація компаративістських досліджень, що стосуються правил з доказування у правових системах демократичних країн, зокрема членів Європейського Союзу.

Література

1. Вапнярчук В.В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 509 с.
2. Мельничук Ю.Л. Генеза розвитку інституту доказів та допустимості доказів. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2024. №3. С. 537-545.
3. Мирза С.С. Основи римського права. Альбом схем: Наочний посібник. Одеса: ОДУВС, 2014. 167 с.
4. Захарченко П. П. Історія держави і права України. Київ: Атіка, 2004. 368 с.
5. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб. / уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв ; вступ. сл. В. Я. Тація. – 2ге вид., змін. та допов. Харків: Право, 2017. 392 с.
6. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. URL: <http://litopys.org.ua/encycl/eui060.htm>
7. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник; Міжрегіональна академія управління персоналом. Київ: МАУП, 2007. 552 с.
8. Лісна І.С. Історія становлення судової влади та суб'єктний склад судового процесу в Київській Русі. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. №2 (44). С. 54 – 60.
9. Коваленко Л. Генезис інституту доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти власності за часів звичаєвого права. *Jurnalul juridic national: teorie și practică Numărul*. 2016. № 1/2 (17). С. 104–107.
10. Шевченко О. О. Історія українського права. Київ: Олан, 2001. 214
11. Трофанчук Г.І. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
12. Охман О., Дерев'янюк Т., Логінова Н. Становлення інституту подання доказів у кримінальному судочинстві України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 6 (66). С. 46-53.
13. Сас В.А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 219 с
14. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-теоретичне дослідження) : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 564 с
15. Крушинський С. А. Поняття доказів у кримінальних справах за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3 (39). С. 324–329.
16. Доказування у кримінальному провадженні. Навчальний посібник. За заг. ред. проф. В.С.Канціра. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 236 с.
17. Сорока С., Римарчук Р. Правова природа кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: юридичні науки. 2017. № 15 (876). С. 279 – 283.
18. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР. Харків: Наркомюст УСРР. 1928. 127 с.
19. Кримінальний-процесуальний кодекс УРСР від 28.12.1960 р. Відомості Верховної Ради, 1961. № 2. Ст. 15.
20. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88.

SUMMARY

The article emphasizes the analysis of the development of scientific and legislative provisions of evidence in criminal proceedings on the territory of modern Ukraine, starting from the time of the existence of Kyivan Rus and up to the present day

It is established that the development of the theory of evidence in criminal proceedings covers the following historical periods:

1) The era of Kyivan Rus (XI - first half of the XIV century). The accusatory-adversarial form of criminal proceedings provided for the active participation in the process of the victim (plaintiff, accuser), who was obliged to collect evidence and submit it to the court, and the defendant (accused), who either admitted his guilt or, in case of denial, undertook to submit evidence of his innocence to the court. Among the sources of evidence were: witness statements, things and documents.

2) The era of the Polish-Lithuanian Principality (second half of the XIV - first half of the XVII century). This period inherited the main features of the Old Russian era.

3) The Hetmanate Period (second half of the 17th - 18th centuries). This period is characterized by a shift in emphasis on the priority of written evidence (testimonies) in proving cases, which were divided into public and private. Public documents were called state documents, they were considered full-fledged evidence, which had predominant importance along with the testimony of witnesses or oaths. Private documents had less evidentiary value and could be refuted by other evidence in the case.

4) The Imperial Period (second half of the 19th - early 20th centuries). This period is char-

acterized by: 1) the introduction of the concept of the court evaluating evidence according to its internal convictions; 2) the introduction of the institution of prosecutorial supervision over the collection of evidence by investigators; 3) equality of the prosecution and defense in presenting evidence to support their claims; 4) the collection and presentation of evidence in cases of private prosecution exclusively by the victim, in cases of public prosecution - by the investigator.

5) The period of Ukrainian statehood (1917-1920). During this period, criminal procedural legislation did not undergo significant changes due to the Bolshevik occupation of the territory of Ukraine.

6) The period of the Ukrainian SSR (1919-1991). During this period, criminal procedure and evidentiary law are characterized by: 1) the limitation of the adversarial nature of criminal proceedings and the equality of the parties in collecting and presenting evidence to the court; 2) the beginning of the development of the concept of the properties of evidence: relevance, reliability, admissibility and sufficiency (from the 1950s).

7) The period of independent Ukraine (starting in 1991) is characterized by the intensification of comparative research on the process of proof in democratic countries, primarily the European Union, which leads to the borrowing of some of the rules on standardization of proof: "beyond reasonable doubt", "reasonable suspicion", "sufficient grounds" and concepts, in particular, "fruits of the poisonous tree"..

Keywords: proving, evidence, criminal proceedings, criminal justice, criminal procedural legislation, judicial practice, history of development.